

Arhitectura Bucureștiului – la granița dintre Orient și Occident

Ruxandra-Ioana Bușneag

București, anul 2013. Wikipedia, celebra enciclopedie liberă de pe internet, îl descrie ca fiind capitala României, dar și al zecelea oraș ca populație din Uniunea Europeană. Altfel spus, Bucureștiul este aliniat unor capitale precum Londra, Paris, Berlin, orașe în care noțiunile de civilizație și dezvoltare cunosc superlativul. România, în întregul ei, își dorește cu ardoare să fie percepută ca aparținând lumii occidentale, apusene, uitând de moștenirea sa orientală, căpătată în urma secolelor de dominație otomană.

Bucureștiul este însă un oraș cu dublă personalitate, reușind să dea impresia că înglobează mai multe lumi distincte în cadrul său. Este greu de descris, dominat de o diversitate de stiluri arhitecturale ce reflectă evoluția sa istorică. Dualitatea capitalei, prezentă atât la nivel social, cât și la nivel arhitectural, este surprinsă de călătorii străini încă din sec. al XIX-lea, orașul fiind descris în termeni mai mult sau mai puțin poetici:

*„La București, se văd cele mai păcătoase cocioabe lângă palatele în stilul cel mai modern și bisericile cu arhitectură bizantină; cea mai amarnică sărăcie domnește alături de luxul cel mai extravagant; Asia și Europa par să se întâlnească în acest oraș.”*¹;

*„...civilizația occidentală caută să străbată prin crusta murdară a secularului orientalism asiatic și să prefacă un oraș oriental într-o reședință europeană.”*²

Călătorii francezi din sec. al XIX-lea sunt de asemenea contrariați de oraș. Ulysse de Marsillac descrie Bucureștiul ca fiind un oraș deloc artificial, care oferă sufletului satisfacții și în care există deopotrivă avantajele civilizației și cele ale naturii, dar adaugă faptul că *„spațiul în care se întinde este imens și sfidează orice*

¹ Potra George, *Bucureștii văzuți de călători străini (secolele XVI-XIX)*, Editura Academiei Române, București, 1992, p. 157.

² Potra George, *Idem*, p. 191.

preocupare din partea unei edilități neputincioase. Centrul are totuși aspectul de oraș, cu rezerva că nicio stradă nu este dreaptă și că fiecare construiește după capul său.”³

(Mahala a Bucureștiului)

Eugene Jouve, pe de altă parte, este profund dezamăgit de oraș, considerând Bucureștiul „o îngrămădeală de prăvălii bogate, de dugheni sărăcicioase, de clădiri frumoase, de monumente, de grădini, de maidane și de baltoace”⁴. Cu toate acestea, el nu uită să descrie Cișmigiul ca pe „un Hyde Park al Bucureștilor”⁵, același parc fiind caracterizat câțiva ani mai târziu de un german ca întrecând cu mult tot ceea ce ar fi putut oferi țara sa natală.

Imaginea capitalei în ochii străinilor apare ca „un cumul de contraste”⁶, un oraș nici pur oriental, dar nici pur occidental.

Chiar și în zilele noastre, acest mix de culturi reprezintă o realitate. Dana Harhoiu consideră că „Bucureștiul s-a dezvoltat asimilând influențe orientale, printr-o capacitate de integrare naturală care i-a susținut vocația de a fi un oraș între Orient și Occident.”⁷

³ Marsillac Ulysse de, *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*, Editura Meridiane, București, 1999.

⁴ Potra George, *Bucureștii văzuți de călători străini (secolele XVI-XIX)*, Editura Academiei Române, București, 1992, p. 200.

⁵ Potra George, *Bucureștii văzuți de călători străini (secolele XVI-XIX)*, Editura Academiei Române, București, 1992, p. 200.

⁶ Giurescu Constantin C., *Istoria Bucureștilor*, Editura Vremea, București, 2009.

⁷ Harhoiu Dana, *Un oraș între Orient și Occident*, Simetria Publishing House, Arcub, București, 2001, p. 13.

Palatul Mogoșoaia este reflectarea în plan arhitectural a acestei dualități. Aflat la 15 km de București, palatul este celebru prin stilul în care a fost clădit: stilul brâncovenesc. Acesta este unic în lume, combinând influențele otomane și cele renașcentiste târzii.

Numeroase alte monumente arhitecturale care au supraviețuit trecerii timpului amintesc de perioada în care Țările Române se aflau la marginea Europei, fiind la granița dintre Înalta Poartă și civilizația occidentală. Curtea Veche, unul dintre cele mai pline de farmec locuri din capitală, domină centrul istoric al orașului. Mănăstirea Antim, exponent al arhitecturii bisericești din acea perioadă, este construită de asemenea în stilul brâncovenesc, îmbinând influențele bizantine și otomane cu cele ale barocului italian.

O schimbare importantă în arhitectura Bucureștiului se produce odată cu modificarea contextului politic (ocupația rusească dintre 1806 și 1812). Societatea se transformă radical, pătrund numeroase influențe occidentale (pariziene, în special), iar apropierea față de civilizația apuseană se manifestă cel mai rapid în plan vestimentar. În această perioadă, apare celebrul Han al lui Manuc, secondat în 1833 de Hanul cu Tei.

Școala franceză de arhitectură își face simțită prezența din ce în ce mai mult (este construit Palatul Știrbey, este inaugurat Teatrul cel Mare), iar după momentul Unirii Principatelor, civilizația orientală este abandonată treptat, în favoarea modernizării propuse de Occident. Centrul Bucureștiului este clădit în jurul reședinței domnitorului Cuza din palatul de pe Podul Mogoșoaiei (actuala Calea Victoriei).

Bucureștiul cunoaște înflorirea în perioada lui Carol I și în perioada interbelică. Transformarea spectaculoasă a orașului este remarcată și de New York Times, care îl descrie ca fiind „orașul plăcerii și al luxului”, un loc extrem de vioi, modern, plin de clădiri frumoase. Este ridicat Ateneul Român, care a fost criticat la vremea respectivă pentru amplasamentul ales, socotit „la marginea Bucureștiului”, dar și marile palate ale capitalei: Palatul Cotroceni, Palatul de Justiție, Palatul Poștelor (actual Muzeu de Istorie a României), Palatul Bursei (actuala Bibliotecă Națională), Palatul Cantacuzino etc. Tot în această perioadă sunt trasate și marile bulevarde ale Capitalei, Lascăr Catargiu și actualele bulevarde Magheru și Bălcescu. De-a lungul acestora, au fost ridicate imobile rezidențiale, cu o arhitectură remarcabilă, aparținând marilor personalități ale epocii.

Modernizarea este întregită de construirea podurilor, a rețelelor de canalizare, de apariția muzeelor, a hotelurilor, a restaurantelor, cinematografelor, dar și de introducerea primelor linii telefonice și de iluminarea electrică a străzilor.

Între cele două războaie mondiale, apropierea extraordinară a Bucureștiului de pretențiile unei capitale europene este redată de renumele pe care îl câștigase

Bucureștiul: „Micul Paris”. În 1920, este inaugurat Aeroportul Băneasa și se înființează Compania de Navigație Aeriană Franco-Română, prima companie de transport aerian din lume pentru pasageri, mărfuri și poștă. Începe construcția Băncii Naționale, se înființează Muzeul Satului, este ridicat Arcul de Triumf.

Însă, după cel de-al Doilea Război Mondial, Bucureștiul suferă transformări dramatice. Începe seria marilor construcții, dar și a marilor demolări. Unitatea arhitecturală a orașului, și așa fragilă (contrastul dintre centrul atât de apreciat și de cosmopolit și mahalalele Bucureștiului era frapant), are de suferit. Cartierele istorice sunt neglijate de administrația comunistă, dacă nu chiar demolate, pentru a face loc construcțiilor faraonice. Distrugerile provocate pentru construirea acestui nou oraș gândit pentru satisfacerea nevoilor oamenilor muncii sunt mari, iar odată cu acestea se pierde și o parte însemnată din moștenirea culturală a capitalei.

Pentru ridicarea Casei Poporului se demolează 7 km² din centrul istoric al capitalei, sunt demolate Arhivele Naționale, Spitalul Brâncovenesc, Biserica Sf. Vineri, dar și Mănăstirea Văcărești, lăcaș de rugăciune construit de domnitorul Nicolae Mavrocordat și un edificiu al arhitecturii bisericesti din perioada dominației Imperiului Otoman. Se construiesc noi bulevarde, cu prețul demolării unor cartiere precum Izvor, Antim, Uranus. Numeroase biserici au fost ținta clară a demolărilor (20 fiind distruse), însă câteva au fost salvate prin sistemul de translatare a clădirilor (Schitul Maicilor, Biserica Olari), cu toate că au fost ascunse printre blocuri.

(Mutarea bisericii Schitul Maicilor)

Transformarea socialistă a orașului promitea măreție și desăvârșire: „*Largile bulevarde luminate fluorescent, cartierele moderne muncitorești ridicate în ultimii ani, ritmul impresionant al înnoirilor dau Bucureștilor de azi o înfățișare cu totul diferită de orașul din anii regimului burghezo-moșieresc, în care mizeria cartierelor mărginașe de cocioabe locuite de muncitori contrasta dureros cu cartierele luxoase construite pentru exploatare.*”⁸. În realitate, construirea masivă a cartierelor de blocuri este o consecință firească a procesului de naționalizare și colectivizare. Sistematizarea înseamnă, pe lângă distrugerea a mii de sate, distrugerea aproape totală a construcțiilor urbane tradiționale și înlocuirea lor cu blocuri de apartamente, precum și încercarea de mutare a întregii populații rurale din locuințele unifamiliale, proprietate privată, în apartamente la bloc, în calitate de chiriași. Omogenizarea, nivelarea populației și creșterea rapidă a numărului de locuitori au fost de asemenea vizate.

Momentul cutremurului din 1977 este unul dramatic în istoria capitalei, iar el se reflectă și în plan arhitectural. Pentru reconstrucția orașului, sunt propuse patru alternative de modificare a structurii centrului istoric: 1) demolare și reconstrucție; 2) renovare pe arii întregi; 3) restructurare prin păstrarea construcțiilor adecvate, înlăturarea celor inadecvate și inserarea de construcții-plombă; 4) modernizare conform standardelor contemporane).

Din păcate, se folosește cu predilecție varianta demolării, pretextându-se că „*vechile orașe, cu structura lor specifică și rețeaua stradală, nu pot fi adaptate la cerințele vieții cotidiene*”⁹. Mijlocul anilor '70 reprezintă perioada cu cele mai mari distrugerii de monumente istorice din București, afectând ireversibil personalitatea orașului, cultura și tradiția sa.

În perioada dictatorială, au loc și transformări benefice ale capitalei, este construită rețeaua de metrou a capitalei, este înființată Televiziunea Română, se deschide Aeroportul Otopeni, sunt construite Hotelul Intercontinental, Teatrul Național „I.L. Caragiale”, Sala Polivalentă etc.

Revoluția din decembrie 1989 surprinde însă peisajul urbanistic bucureștean într-o situație dezolantă: „*[...] vechea inimă a orașului distrusă, aproximativ 8.000 de case distruse și 20 de biserici demolate pentru a lăsa loc liber unui palat gigantic și pentru un bulevard [...] de-a lungul căruia se înșiră clădiri rezidențiale masive pentru activiștii de partid*”¹⁰.

Sub aspect estetic, în opinia mea, demersul arhitectural comunist a adus mai curând dezavantaje capitalei României, transformând Bucureștiul într-un oraș al blocurilor „*martirizat de puterea totalitară*”.

⁸ Celac Mariana, *O analiză comparată a limbajului totalitar în arhitectură în miturile comunismului românesc*, București, 1998, p. 291.

⁹ Lăzărescu Cezar, *Probleme actuale ale dezvoltării orașelor*, ap. Giurescu Dinu C., *op. cit.*, p. 16.

¹⁰ *New York Times*, 3 decembrie 1989, ap. Giurescu Dinu C., *op. cit.*, p. 74.

Însă ceea ce este cu adevărat deprimant este modul în care a evoluat Bucureștiul postdecembrist din punct de vedere estetic. Deși capitala și-a recăpătat aerul cosmopolit din perioada interbelică, prin construirea mall-urilor, a centrelor de divertisment, prin trezirea la viață a Centrului vechi, cu ajutorul barurilor, cluburilor și restaurantelor sale, s-a revenit la vechea practică din perioada influenței otomane, conform căreia fiecare construiește „după capul său”.

Legislația urbanistică de la sfârșitul sec. al XIX-lea, deloc permisivă, a împiedicat familia Lipatti să ridice un bloc cu 14 etaje, întrucât proiectul nu se încadra în peisajul dominat de imobile de un etaj sau două. În prezent, multe dintre clădirile istorice care au supraviețuit perioadei comuniste au pierit în favoarea unor blocuri de beton, sticlă și oțel. În cazurile fericite, capodopere precum Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa” dispar la umbra unor clădiri de birouri gigantice (în cazul expus, America House și Turnul BRD, care se numără printre cele mai înalte clădiri din București, având 19 etaje).

(Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, Turnul BRD și America House)

Identitatea Bucureștiului se regăsește în cartierele istorice și amestecul lor de stiluri arhitecturale, însă numeroasele intervenții urbane derogatorii nu au reușit decât să distrugă coerența urbană și așa fragilă a vechiului oraș și să conducă la pierderea unor repere culturale esențiale. Mixului de influențe orientale și occidentale i s-a adăugat o fațadă comunistă, pe alocuri fiind presărate construcții care amintesc de zgârie-norii New York-ului.

Nu există niciun fel de respect pentru istoria orașului, iar ceea ce nu s-a demolat în perioada totalitară este în prezent neglijat de edilii Bucureștiului. Noțiunea de zone construite protejate este aproape necunoscută la nivelul

publicului larg. Nici primăria, nici organizațiile profesionale nu au evaluat consecințele urbanismului derogatoriu asupra acestor zone.

În prezent, proiectele de construcție sunt evaluate numai din punct de vedere tehnic de Comisia Tehnică de Urbanism și Amenajarea Teritoriului din cadrul primăriei municipiului, însă aceste proiecte nu sunt analizate și prin prisma coerenței lor urbane sau a conservării patrimoniului existent. Controlul asupra esteticii imobilelor nou-construite este, practic, inexistent, iar condițiile referitoare la materialele de construcție permise sau la crearea unei arhitecturi adecvate caracterului zonei sunt privite ca fiind aleatorii și sunt rareori respectate. Nicio instituție publică nu este direct responsabilă de modul în care se dezvoltă zonele construite protejate, ceea ce permite investitorilor să interpreteze regulamentul urbanistic conform propriului interes.

Soluțiile pentru conservarea și regenerarea urbană a zonelor construite protejate sunt multiple și trebuie aplicate concomitent. În primul rând, viitorul plan urbanistic general ar trebui să înăsprescă și să detalieze regulamentul zonelor protejate, punând astfel capăt multiplelor „interpretări”. O mai bună reglementare a procesului de avizare și aprobare a documentațiilor de urbanism, dar și o informare a populației asupra importanței acestei probleme sunt punctele-cheie de plecare în salvarea Bucureștiului istoric. Apoi, trebuie creat un cadru economico-financiar propice, care să stimuleze elaborarea proiectelor de conservare și restaurare (subvenții publice, scutiri de taxe și impozite, împrumuturi pe termen lung, garanții financiare, concesionarea terenurilor publice celor care promovează conservarea și restaurarea). Uniunea Europeană poate fi, de asemenea, o importantă sursă de finanțare pentru restaurarea clădirilor de patrimoniu și a centrului istoric, care se luptă să supraviețuiască procesului de

modernizare haotic, efectuat fără niciun plan arhitectural de ansamblu. Deși este, precum am specificat de la început, o capitală europeană, care dorește cu ardoare să fie privită drept egala celor mai impresionante orașe ale continentului, Bucureștiul zilelor noastre se confruntă cu aceleași probleme arhitecturale sesizate încă din secolul al XIX-lea. Descrierile călătorilor străini se potrivesc mănășă priveliștii oferite astăzi, iar eficacitatea edilității nu pare să fi crescut într-un procent îmbucurător. Ceea ce s-a câștigat din punct de vedere estetic în perioada interbelică a fost anulat în cei 40 de ani de comunism, „Micul Paris” fiind înlocuit cu o imagine de ansamblu dominată de blocuri cenușii. Paradigma blocului este încă prezentă, însă procesul de „schimbare la față” a mai sus-menționatei construcții modifică percepția asupra orașului.

Bucureștiul actual se zbate la granița acum virtuală dintre Orient și Occident, greșind însă în procesul de asimilare a unor forme fără fond. Pentru a putea concura cu alte capitale europene mult mai dezvoltate, Bucureștiul trebuie să-și apere cu orice preț zonele istorice, să-și accepte substratul oriental, să însuflețească zonele cenușii, rămășițe ale regimului totalitar, dar și să încurajeze o modernizare responsabilă, inteligentă, cu o finalitate nobilă: un București estetic și funcțional.

Bibliografie

- Colceru E. (n.d.), „Cum au schimbat comuniștii fața Bucureștiului”, *Historia*
Ionescu M. (n.d.), „Bucureștii la începutul epocii comuniste”, *Historia*
Lupșor A. (n.d.), „Orașul caselor aruncate la nimereală – București”, *Historia*
Teică Liliana (n.d.), *O istorie a Capitalei: De la Cetatea lui Bucur, la blocurile de oțel și sticlă*
Wring Roxana (n.d.), „București. În căutarea identității vizuale”, *Arhitectura*